

СПРОБИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПОРОЗУМІННЯ НА ЗЛАМІ 1930-1931 рр.

Автор статті на базі значного фактичного матеріалу здійснив спробу розглянути намагання досягти українсько-польського порозуміння у 1930-1931 роках, здійснену Українським національно-демократичним об'єднанням та представниками польських урядових кіл щодо української проблеми в Другій Речі посполитій. Автор показав, що під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів затрачені зусилля не принесли бажаних результатів.

Ключові слова: Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), Безпартійний блок співпраці з урядом (ББВР), Українська парламентська фракція (УПФ), паціфікація, Ліга Націй, Українська парламентська репрезентація.

Арешти провідних діячів, від яких залежала політика Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), ускладнило становище партії восени 1930 року, у час паціфікації та парламентських виборів. Члени Центрального комітету, які не були арештованими, вирішили розпочати працю над зменшенням напруги в польсько-українських взаєминах. Група католицьких політиків утворила Український католицький союз (УКС), який домагався територіальної автономії. Інші, які мали безпосередній зв'язок із представниками урядових кіл, намагалися досягнути порозуміння. Головною особою серед прихильників утримання приязних взаємин із польською державою та суспільством був Михайло Галушинський. Саме йому довіряло середовище Безпартійного блоку співпраці з урядом (ББВР)¹. Валери Славек, голова ББВР, запевнив Галушинського, що уряд готовий змінити свою політику в національному питанні. Про потребу змін говорив також Тадеуш Голувко. З польського боку вимогою було те, щоб УНДО відкрито заявило про свої бажання та готовість змінити опозиційне становище. На цю тему вели дискусії члени УНДО (м. ін. Загайкевич, Децикевич, Галушинський, Луцький, Кузьмович, Кедрин-Рудницький). Бурхлива дискусія на тему напрямів у партійній діяльності відбулася на засіданні президії ЦК УНДО 13 та 14 жовтня 1930 року. Вирішено, що таким показником готовності змінити своє становище можуть бути статті в «Ділі» про ідеологію, політику й тактику УНДО та Української парламентської фракції (УПФ). Надруковані матеріали мали доводити легальність УНДО, його реалізм, мали також на меті підкреслити виразно антикомуністичний та антирадянський характер партії. За згодою Галушинського та інших прихильників реальної політики Кедрин-Рудницький, який заступав арештованого Василя Мудрого на посту головного редактора «Діла», надрукував низку статей у період з 21 листопада та 3 грудня 1930 року, під спільним заголовком «Українська парламентська фракція на порозі нових завдань»². У першій статті,

під заголовком «Надзвичайно важливе положення», Кедрин-Рудницький представив складне становище партії, керівництво якої було арештовано, внаслідок чого партійна робота проводилася десятима депутатами й сенаторами, які перебували на волі. Їхнім завданням було встановити політичну тактику для представництва УНДО в Сеймі. Кедрин-Рудницький писав, що особливі умови фізичної відсутності всіх членів партійного керівництва та браку можливості провести в нормальному порядку повітові і крайові засідання змушували новообраних депутатів і сенаторів перебрати ініціативу на себе. У чергових статтях подано конкретний аналіз дотеперішньої діяльності в парламенті. У статті під заголовком «Один чи два парламентські клуби»³ автор скритикував поділ на українські фракції в попередньому Сеймі. Він вказував на необхідність створити одну фракцію українських депутатів від національних партій. Важливою була стаття «Доцільні та зайві виступи»⁴. І. Кедрин-Рудницький визнав там декотрі виступи унівських депутатів Сейму II-ої каденції недоцільними та безкорисними. Це торкалося також пропозицій, які не мали жодних шансів на реалізацію, лише справляли враження демонстрації. Визнаючи зрозумілими й природними голосування українських депутатів проти бюджетів у 1928, 1929 та 1930 рр., Кедрин-Рудницький писав, що зголошення однієї української пропозиції відкинути проект бюджету під час кожного читання на загальному засіданні й у комісії, коли ніхто інший цього не робив, лише самі українці, було недоцільним, адже викликало воно фальшиву уяву про співпрацю з комуністами й спричинювало повну ізоляцію... Те саме торкалося й усіх принципових заяв. Дуже важлива річ – це знати, коли робити такі заяви, а коли вони недоцільні⁵. Як парламентський дописувач Кедрин-Рудницький знав співвідношення сил, тому він визнав, що слід рахуватися з «кріпкою» більшістю ББВР у Сеймі. Опублікований цикл статей заповідав конкретно аргументовану парламентську тактику УПФ.

Польська преса сприйняла статті в «Ділі» як пропозицію на адресу фракції ББВР. Прихильно ставлячись до раптової зміни політичної тактики УНДО, проголошеної в «Ділі», львівський пресовий орган ББВР, «Слово Польске», написав, що УНДО було змушене українською громадськістю „покинути дотеперішнє, негативне ставлення щодо польської держави”⁶. Далі газета писала, що дотеперішня політика, ведена Дмитром Левицьким, не могла втриматися в нових умовах і що вона мусила змінитися.

До статей Кедрина-Рудницького критично віднеслася українська преса, у тому числі «Новий Час» й «Русский Голос», що був органом старорусинів. Головний редактор «Діла», Василь Мудрий, який вийшов на волю після 6 тижнів тюремного ув'язнення,

оголосив 16 грудня 1930 року у цій справі заяву про те, що керівництво редакції має обов'язок вяснити, що погляди представлені у статті щодо програми й тактики парламентської фракції виключно належать автору тексту. Тому редакція «Діла» та сам Мудрий не хотіли брати за них відповідальності (як і керівництво парламентської фракції)⁷.

На сторінках «Свободи» та «Діла» не велася офіційна полеміка з поглядами, представленими у вищезазначених статтях. Це означало укріплення концепції Галушинського. Полеміка відбулася, проте, в «Новому Часі». Дмитро Паліїв скритикував автора статей та його погляди, однак це все не мало якихось негативних наслідків для Кедрин-Рудницького й він залишався надалі членом ЦК УНДО. Варто дещо сказати про закиди на адресу Кедрин-Рудницького у співпраці з поляками, про що пізніше писав Кладіуш Грабик у своїх неопублікованих спогадах. Грабик, зокрема, писав, що йому «розповідали польські емігранти, які перед війною були пов'язані з урядом, що Кедрин був довіреним знаряддям санації, його навіть, мовляв, фінансували, та цикл статей у «Ділі» був інспірований урядом з метою зменшити напругу у взаєминах із українцями. Ця звістка була пізніше підтверджена: Кедрин працював для польської «двійки»⁸. Кладіуш Грабик не розповів про деталі справи. У співпраці з польською поліцією звинувачувала визначних діячів УНДО у 1930-х роках також ОУН. Мабуть, ці звинувачення мали на меті провокацію, але не можна їх просто відкинути, позаяк відомо, що санація вживала щодо українців поліційно-провокаторських засобів.

Хоча ЦК УНДО не зайняв офіційної позиції у справі статей Кедрин-Рудницького, це стало темою дискусії на засіданні 31 січня – 1 лютого 1931 року, за участю послів і сенаторів. Дискусія велася на тему парламентської тактики представників УНДО. У Центральному Комітеті видно було різні оцінки критичного змісту статей. Прихильники максималізму, проголошеного на з'їзді УНДО 1928 року, пов'язані з «Новим Часом» вимагали засудити статті. Проте, Василь Мудрий, який головував на засіданні, визнав лише, що статті з'явилися невчасно⁹. Офіційна ухвала ЦК УНДО у справі діяльності парламентарної репрезентації не передбачала зміни тактики. Вона проголошувала, що досі УПР виконала своє завдання - захищати права власної нації, та наказувала, щоб на майбутнє УПР вистояла й вела цю вагому й відповідальну працю¹⁰. Однак фактично, на початку сеймової каденції частина послів і сенаторів проводила політику згідну з думками реалістів із президії УПР і УНДО.

Парламентарні виступи членів УНДО в Сеймі на початку 1931 року, їхні заяви про недовіру щодо національної політики уряду та погрози голосувати проти бюджету були виразним намаганням українців отримати територіальну автономію. Уперше питання територіальної автономії поставив Остап Луцький. 9 серпня 1931 року від імені УПР він заявив у ході дискусії про бюджет Міністерства внутрішніх справ:

«Територіальна автономія – необхідна вимога практичної політики, від якого ми не відмовимося»¹¹. Вимогу територіальної автономії зголосив 20 лютого 1931 року посол Ярослав Олесницький, під час засідання комісії закордонних справ. Із такою ж вимогою виступив 4 березня 1931 року Антін Горбачевський на засіданні комісії Сенату, коли обговорювалася справа бюджету.

Від початку діяльності Сейму II-ої каденції головною справою для УПР було питання пацифікації. Заяву у справі подій на території Львівського, Станіславівського і Тернопільського воєводств, що були пов'язані з пацифікацією у вересні-листопаді 1930 року, подано в Сенаті 17 грудня 1930 року. Документ охоплював 75 сторінок машинопису, містив описи обшуків, перелік збитків, думки про поведінку уряду та його відомств в українському питанні. Документ закликав також уряд провести слідство у справі зловживань та покарати відповідальних за них осіб. Як прохання передано його до Ліги Націй. Під час вищезгаданого виступу на засіданні комісії Сейму 9 січня 1931 року Остап Луцький поставив цілу низку закидів щодо поведінки поліції й війська у рамках пацифікації.

Справа українського звернення до Ліги Націй стала однією з основних причин офіційних перемовин урядових кіл із УНДО. Для польської сторони корисними були дії тимчасової президії УПР, які мали на меті зменшити наслідки пацифікації. Президія УПР звернулася з клопотанням до Тадеуша Голувка і Януша Єнджеєвича скасувати репресивні рішення уряду з часу пацифікації. У середині січня 1931 року, Михайло Галушинський і Остап Луцький говорили про звільнення арештованих послів УНДО (головним чином йшлося про Дмитра Левицького) з головою Сейму, Казимиром Світальським. Цим скористалася президія ББВР, пропонуючи почати переговори з парламентарною репрезентацією УНДО. Тематами перемовин мали бути важливі політичні питання, а також культурні й економічні, які сприяли б поліпшенню польсько-українських взаємин. Пропозицію було прийнято ексекutiveю ЦК УНДО, яка передала президії УПР відповідні повноваження. Комюніке Генерального Секретаріату УНДО, яке з'явилося в «Ділі» та «Свободі» у середині березня 1931 року, давало президії УПР повноваження вести переговори з урядовими колами у справі відшкодувань для українського населення¹². «Діло» 17 березня 1931 року надрукувало статтю «Як це було насправді», де писалося, що повноваження торкаються також питання реалізації Польщею міжнародних вимог стосовно українського населення¹³.

Зустріч мала місце 25 лютого 1931 року. З українського боку були присутні: Михайло Галушинський, Остап Луцький, Володимир Загайкевич. Польську сторону представляли Тадеуш Голувко і Януш Єнджеєвич. Українці вимагали звільнити ув'язнених послів, відкрити гімназії, субвенціювати українські кооперативи. Після здійснення цих вимог, члени

президії УПР пропонували створити погоджувальну комісію, до складу якої ввійшли б послы Українського клубу і ББВР та члени уряду¹⁴. У свою чергу Голушко і Єнджеєвич визнали підставою наступних переговорів заяву Українського клубу про лояльність та анулювати українське прохання до Ліги Націй¹⁵. Українці не прийняли пропозиції. Більше подробиць про цю зустріч містить документ МВС, який називає дату зустрічі 26 лютого 1931 р. З цього документу виникає, що зустріч відбулася в директора Українського наукового інституту у Варшаві Олександра Лотоцького. У зустрічі брали участь вищеназвані члени президії УПР, а також Тадеуш Голушко, з яким були теж службовці з уряду Генрик Сухенек-Сухецький, Тадеуш Шецель, Броніслав Жонголович. У документі відсутнє прізвище Єнджеєвича¹⁶. Документ підтверджує вищеназвані українські вимоги, додаючи до них ще бажання територіальної автономії й матеріального відшкодування за «пацифікацію»¹⁷. Обидві сторони визнали пізніше у своїх заявах, що відбулася лише одна зустріч, 25 лютого. У наведеному документі відсутнє прізвище Єнджеєвича та дата 26 лютого, що може бути помилкою автора або означає, що наступного дня відбулася друга зустріч. З огляду на негативний результат переговорів кількість зустрічей неважлива. Секретні розмови мали для УНДО інформаційно-зондувальний характер. УНДО не могло погодитися на польські умови, коли справа пацифікації стала загальновідомою та мали про неї говорити в Лізі Націй. Не менш важливою причиною була відсутність арештованих членів партійного правління, без яких прихильники реальної політики не могли вирішувати таких важливих справ. Пізніше, в офіційних заявах президія УНДО і УПР наголошували на відсутності бажання примиритися з боку поляків. Обговорюючи спробу порозумітися з УНДО, Тадеуш Голушко написав: «Щире визнання українським населенням польської держави та визнання польським населенням, що українці – це теж господарі в цьому регіоні – ось підстава польсько-українського компромісу в Східній Малопольщі... Доказом зміни принципових позицій повинна бути заява УПР від формальної лояльності до активної співпраці»¹⁸.

Інформації про переговори, які з'явилися в пресі, викликали нападки на прихильників зміни політичних орієнтирів УНДО. Василь Панейко, який очолював дії в Лізі Націй, вимагав припинити переговори з поляками, коли став уважати, що ці переговори використовує міністр закордонних справ Август Залеський, та що вони можуть зашкодити за кордоном українській справі. Панейко боявся, що польсько-українські переговори можуть вплинути на рішення Комітету Трьох, який розглядав скарги українців. Дізнавшись про переговори, активно виступила українська діаспора, особливо у США й Канаді, звертаючись до Галушинського не починати переговорів із урядом (у цій справі надійшло чимало листів і телеграм). Галушинський і Луцький отримали листи з винесеною смертною карою за

свої зв'язки «з ляхами»¹⁹. Критично виступали щодо тактики УНДО інші українські партії: ОУН, УРСП та УСДП. Невдоволення було видно не лише у Львові. У Стрию, звідки послом був Остап Луцький, критично висловлювались про концепції співпраці з ББВР, навіть під час виборів до самоврядування²⁰.

Щоб не давати підстав для подальших звинувачень, у квітні 1931 року президія ЦК УНДО дала вказівку припинити на деякий час офіційні зв'язки із урядовими колами. Одночасно, 15 квітня УПР ще раз пояснила справу польсько-українських переговорів. Це комюніке було передано Лізі Націй. Писалося там, між іншим, що «пацифікація» не може бути аргументом для якоїсь нової декларації лояльності та що розмови припинено без жодного результату²¹.

Прихильники примирення в УНДО вказували на необхідність вести далі переговори з представниками уряду з метою вийти з глухого кута в польсько-українських взаєминах. На цю тему висловився член ЦК УНДО, Володимир Децикевич – голова УКС. В інтерв'ю, яке дав львівській газеті «Новий Вік», він підтвердив факт офіційних переговорів, ведених у лютому за уповноваженням керівництва партії²². На початку травня відбулося засідання езекутиви УНДО, у ході якого обговорено справу партійної тактики в майбутньому. Прихильник продовження переговорів, Михайло Галушинський, висловив думку, що не слід чекати рішення з Женеви, так як навіть у найкращому випадку Рада Ліги Націй обстоюватиме безпосереднє порозуміння українців із польським урядом. Пеленський виступав за порозуміння на Волині з місцевою владою, щоб таким чином нейтралізувати діяльність Петра Певного та ВУО. Не заперечуючи необхідності вести переговори з урядом, інші промовці, у т.ч. Загайкевич і Струтинський, перестерігали (на основі інформацій із закордону), що можливі переговори можуть зашкодити українським домаганням у Лізі Націй. За їхніми словами, не треба було показувати, що УНДО готове йти до порозуміння. Заступник голови, Василь Мудрий (прихильник концепції Галушинського) не зайняв чіткої позиції. Езекутива не зайняла однозначного становища, але прийняла постанову, що наступні дії щодо переговорів із урядом належать президії Центрального Комітету²³. Комюніке Комітету Трьох із травневого засідання Ліги Націй, яке заклиало українців зняти напругу в польсько-українських взаєминах, стало для прихильників порозуміння в УНДО добрим приводом для відновлення переговорів. По-перше, тому, що українська сторона показала б у цій спосіб публічно, що вона дотримується мирової тактики. По-друге, ініціатива УНДО поставила б уряд у важке положення, у якому він мусив би представити програму вирішення українського питання²⁴. На початку червня 1931 року Василь Мудрий започаткував створення спеціальної комісії, яка мала завдання опрацювати список найважливіших українських вимог. Окрім самого Мудрого, до складу комісії ввійшли: Галушинський, Луцький, Децикевич

та Кузьмович. Комісія приготувала перелік вимог, які повинен задовільнити уряд, проявляючи таким чином бажання порозумітися з українцями. Ними були:

1. Випустити (на основі застави) до початку судової процедури арештованих членів УНДО (головним чином ішлося про Левицького, Макарушку та Паліва);

2. Легалізувати організації «Луг» і «Пласт» зі статутами, на яких українці могли би погодитися;

3. Відкрити закриті гімназії в Тернополі, Рогатині й Дрогобичі (склад учительських колективів названих шкіл можна узгодити з Міністерством релігійних віросповідань і громадської просвіти);

4. Якнайшвидше закінчити українські судові процеси;

5. Надати концесії українським кооперативам (особливо щодо експорту товарів);

6. Фінансувати культурно-освітні й економічні установи (Просвіта, Рідна Школа, Сільський Господар);

7. Відкрити кафедру української історії у Львівському університеті;

8. Створити 2-3 професійні українські школи;

9. Створити господарсько-технічну середню школу, перенести Сільськогосподарську академію з Подебрадів;

10. Прийняти на роботу кваліфікованих українських службовців в установах I і II ступенів²⁵.

Екзекутива УНДО виступила також із ініціативою створити міжпартійний комітет порозуміння українських партій. Метою діяльності мала бути спільна акція партій та їхніх пресових органів, яка впливала б на громадську думку завдяки однаковими коментарями щодо порозуміння з урядом. Саме в цій справі відбулася зустріч представників від різних партій, але з причини негативного ставлення УСРП не дало позитивних наслідків²⁶.

Аналіз внутрішньої ситуації у Польщі, проведений на засіданні екзекутиви ЦК УНДО та Української парламентарної репрезентації 2 липня 1931 року, породжував сумніви щодо можливостей реалізувати українські вимоги. Остап Луцький думав, що навіть коли дійшло б до порозуміння, то в умовах економічної кризи українські організації не отримали б значних кредитів. Луцький був готовий, щоб партія прийняла пасивну тактику очікування як розвинеться внутрішня ситуація в Польщі, одночасно зміцнюючи акцію за кордоном – використовуючи зацікавлення українським питанням західних (перш за все – англійських) політиків²⁷. Стриматися від переговорів із урядом аж до вересня, коли відбудеться засідання Ліги Націй, радила Мілена Рудницька. Під її впливом було прийнято постанову про направлення петиції до Ліги Націй у справі національної і територіальної автономії. Направити таку петицію до Ліги Націй вимагав Василь Панейко²⁸.

Дискусія повністю підтвердила відмінність позицій у партійному керівництві. Крило, очолюване Міленою Рудницькою обстоювало підсилення акції на міжнародному форумі. Йшлося про припинення переговорів, навіть приватних розмов, із пред-

ставниками уряду до вересня 1931 року, тобто до сесії Ліги Націй. Помірковане крило (Галуцинський і Мудрий) не погоджувалося на загострення тактики. Прибічники цієї групи вважали, що не треба зголошувати петиції у справі автономії, не треба також чекати рішення Ліги Націй. Прихильники реальної політики хотіли розпочати офіційно переговори з урядом, але тільки тоді, коли це буде ініціатива уряду. Таку позицію підтвердив Василь Мудрий під час неофіційної розмови з довіреною особою Міністерства внутрішніх справ. Він перестерігав, що у випадку пасивного ставлення уряду в УНДО зміцніє група, яка шукатиме рішення українського питання на міжнародній арені²⁹. Аналізуючи ситуацію в УНДО, начальник Відділу у справ національного питання МВС, Генрик Сухенек-Сухецький, уважав, що партійне керівництво підлягає закордонним впливам, які мають намір посварити поляків і українців у Лізі Націй. Зважаючи на пасивність поміркованої групи в партійному керівництві, він писав: «Уряд абсолютно не має наміру виступати супроти вищеназваних осіб із будь-якою ініціативою безпосереднього порозуміння»³⁰. Українці не мали доброї думки про Сухенка-Сухецького, особливо ж брак довір'я щодо його діяльності зріс після пацифікації. Серед українців поширювалася звістка, що він намагався домоворуватися з арештованим Левицьким. За своє негайне звільнення Левицький мав відновити припинені переговори з урядом. Голова Об'єднання відмовився від такого кроку та заявив, що саме уряд повинен першим пропонувати переговори³¹. Начальник Відділу до справ з національного питання у МВС пов'язував з особою Левицького свої надії на розв'язання проблем в польсько-українських взаєминах. Тому він був проти оприлюднення документів, які вказували на зв'язки між головою і членами управи УНДО та УВО-ОУН. Однак краківський «Ілюстрований Кур'єр Щоденний» 11 вересня 1931 року помістив листи двох працівників Міністерства закордонних справ Німеччини до генерального консула у Кракові, Клемана. Автори листів (один, правдоподібно, барон фон Ган) писали про фінансову й політичну залежність українського підпілля від Берліна та про тісні зв'язки керівництва УНДО (головним чином Дмитра Левицького) з УВО-ОУН. «Ілюстрований Кур'єр Щоденний» закидав також о. Леонтинові Куницькому, що в 1926 році той вів переговори в німецькому МЗС у справі співпраці, що мала фінансуватися німцями³².

12 вересня 1931 року Екзекутива УНДО виступила проти таких звинувачень. Протестував також о. Куницький у листі до редакції „Ілюстрованого Кур'єра Щоденного”. Дмитро Левицький стверджував, що факт його розмов із німецьким консулом нічого не доводить. При цьому він додав, що переговори почали німці, але не розкрив їхнього змісту³³. У справі поміщених у пресі документів свою заяву подало прес-бюро німецького уряду. Німці заперечували, що вони підтримували зв'язки з українськими політичними

партіями. Однак фактом було те, що вже 13 вересня 1931 року, як наслідок оприлюднення справи, німецький уряд припинив фінансування пропагандистської та партійно-організаційної діяльності УНДО³⁴. Офіційно у «Свободі» Василь Мудрий сумнівався щодо правдивості публікованих документів. Він підкреслював негативний вплив усієї справи (особливо нападів польської преси) на можливе польсько-українське порозуміння, яке в другій половині 1931 року не здавалося надто близьким³⁵.

У цікавий для нас період спроби переговорів не мали значення для львівських членів УНДО. Вступні переговори у формі дискусії поляків і українців почав Піotr Дунін-Борковський. У половині березня 1931 року такі зустрічі відбулися три рази, у помешканнях прихильників поєднання. Їх називали в УНДО «чорними кавами». Пізніше подібна зустріч мала місце 13 червня 1931 року в помешканні о. Даміана Лопатинського. У комюніке від 20 червня 1931 року, що його опублікували УНДО й УПР, говорилося, що під час згаданої зустрічі (13 червня) Зенон Пеленський виступив із відчитом на тему економічної політики Польщі в південно-східних регіонах держави³⁶. У зустрічі не брали участі головні прихильники поєднання – не було, отже, Галушинського й Луцького. Був присутнім член ЦК УНДО Іван Кедрин-Рудницький, який заявив, що відомі українські політики не присутні на зустрічі, позаяк з польського боку виступають особи, які не мають політичного значення. Натомість українці хочуть нав'язати контакт із урядовими колами³⁷. 27 червня 1931 року відбулася чергова, „теоретично-політична дискусія” в помешканні Г. Слівінського. Польсько-українські конференції, особливо ж на тему економіки, організував на зламі 1931 – 1932 рр. також воевода Юзеф Нужецький.

Дуже активним на ниві польсько-українського примирення був Станіслав Лось. Він підтримував досить близькі зв'язки із представниками греко-католицької церковної ієрархії (митрополитом Шептицьким, єпископом Хомишиним), а також із церковними діячами, зокрема, Осипом Назаруком. Лось писав статті до «Нової Зорі». Він також листувався з головними діячами УНДО, у т.ч. із Мудрим, Луцьким, Пеленським. Остап Луцький у листі до Лося викладав свої думки з приводу підготовленої до публікації книги «За конструктивну політику на Червоній Русі». Тому він писав, що це документ серйозного досвіду³⁸. Водночас Луцький, звертаючи увагу на звинувачення з боку польської преси на адресу УНДО, писав до Лося, що діяльність УНДО є незалежною від будь-якого закордонного фактора³⁹. Лось, який користувався визнанням серед прихильників реальної політики в УНДО, не мав впливу на урядові дії у справах національних меншин, хоча він підтримував тісні зв'язки з начальником Відділу до справ національного питання в МВС, Генриком Сухенком-Сухацьким. Лось намагався зацікавити прем'єр-міністра, Вацлава Єнджеєвича, методами вирішення українського питання⁴⁰.

Внутрішня ситуація в УНДО ускладнювалася внаслідок відсутності порозуміння щодо подальшої політичної діяльності – відчувалась неприсутність арештованих членів партійної верхівки. Тому надалі здійснювалися спроби звільнити затриманих, головним чином Левицького, Паліва та Макарушку. Делегація УПР, у складі якої були: Горбачівський, Загайкевич і Біляк, пробувала інтервенювати 22 травня 1931 року до львівської прокуратури. Головний прокурор Шимонівич запевнив членів УНДО, що слідство у справі арештованих діячів наближається до кінця. Незабаром після цієї інтервенції, тобто 29 травня, слідство завершено й адвокати почали дбати про те, щоб обвинувачені були звільнені з-під арешту⁴¹. 15 липня 1931 року, на основі застави сумою 30 тис. злотих, вийшов із в'язниці Левицький. 1 серпня, на основі застави сумою 10 тис. злотих, було звільнено Макарушку. Палів вийшов із тюрми щойно 7 листопада 1931 року, на основі застави 16 тис. злотих. У зв'язку з закидами польської сторони та частини партійних колег Левицький думав залишити пост голови УНДО. Критичне ставлення до Левицького продемонстрував Струтинський. Він уважав, що слід засудити підтримку з боку Левицького офіційних переговорів, які велися в лютому з поляками. На думку Струтинського, наслідком тих переговорів була пропагандистська акція проти УНДО в Радянській Україні. Однак ЦК УНДО прийняв ухвалу, яка підтримувала Левицького. 3 жовтня 1931 року 40 членів ЦК УНДО, 15 послів і сенаторів передало партійну владу Левицькому та генеральному секретареві, Макарушці⁴².

Водночас сталися події, які помітно зменшили шанси польсько-українського порозуміння. У Трускавці вбито Тадеуша Голувка. Це спричинило хвилю нового наступу польської преси на українців, а також несприятливу атмосферу під час засідання Ліги Націй у вересні. Убивство Голувка шокувало керівництво УНДО. 31 серпня 1931 року в атмосфері збудження відбулося засідання ексекютиви УНДО і президії УПР. У ході дискусії підкреслювалось, що цей злочин посилюватиме антиукраїнське ставлення з боку влади. Михайло Галушинський, якого підтримував Василь Мудрий, вніс пропозицію, щоб УНДО офіційно засудило злочин та щоб вислати делегацію на похорон, передати слова співчуття вдові, Славекові, Світальському. Пропозицію сприйнято не дуже прихильно. Остап Луцький заявив, що УНДО не може так реагувати в ситуації нападів з боку польської преси, яка намагалася зробити відповідальним за цей злочин усе українське населення. Рішення було компромісним: оприлюднено комюніке та вислано вдові телеграму зі співчуттям⁴³. У комюніке відкинуто спроби зробити відповідальним за вчинок одиниці усе українське населення.

Майже місяць після вбивства Голувка, 25 вересня 1931 року помер у Львові Михайло Галушинський. Як прихильник порозуміння він розчарувався щодо можливості вести компромісну політику у взаєминах з урядом. Після вбивства у Трускавці в Галушинського

почалася тяжка депресія. Перед смертю, внаслідок нападів і закидів на його адресу він склав на руки Дмитра Левицького резигнацію з функції посла до Сейму.

Керівництво УНДО під впливом зовнішнього і внутрішнього тиску стало пасивним у питанні порозуміння, чекаючи на ініціативу з боку уряду. Головним елементом став польсько-український розрахунок у Лізі Націй (концепція частини партійних діячів і еміграційних середовищ). Чергова спроба нормалізації взаємин з урядом – це події 1935 року.

Ryshard Tomchyk

Ukrainian-Polish Move to Mutual Consensus on the Turn 1930-1931

The article considers the attempt to reach the Ukrai-

nian-Polish agreement in 1930-1931, carried out by Ukrainian National-Democratic Union and the Polish government circles of the Ukrainian issue in the context of the Second Commonwealth. The author focuses on the influence of internal and external factors that haven't yielded so far.

Key words: Ukrainian National Democratic Alliance (UNDO), non-cooperation with the government Unit (BBVR), Ukrainian parliamentary faction (UPF), pacification, the League of Nations, the Ukrainian parliamentary representation.

¹ Казимир Світальський уважав Галушинського за „широго прибічника” поліпшення польсько-українських взаємин. Однак він бачив у ньому „слабку” людину, яка підлягає впливам Дмитра Левицького. Саме Левицького і Остапа Луцького Світальський уважав за „не конче ширих” щодо польської держави. A. Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939*, Wrocław 1979, с. 175.

² „Діло”: 21 XI 1930, № 260; 23 XI 1930, № 261; 25 XI 1930, № 262; 26 XI 1930, № 263; 27 XI 1930, № 264; 28 XI 1930, № 265; 29 XI 1930, № 266; 30 XI 1930, № 267; 2 XII 1930, № 268; 3 XII 1930, № 269. У дискусії перед появою названих документів переважала думка про необхідність зміни політики УНДО та пошуки порозуміння на ґрунті автономії. Archiwum Biblioteki Narodowej w Warszawie, Materiały UNDO (1926-1939), mikrofilm 70111, k.210. Notatki z posiedzenia Prezydium CK UNDO z 13-14 X 1930 roku.

³ Там само, 25 XI 1930, № 262.

⁴ Там само, 27 XI 1930, № 264.

⁵ Прихильником урочистих декларацій був у сеймі 1928-1930 каденції Дмитро Левицький.

⁶ Текст за: „Lwowski Kurier Poranny”, 3 XII 1930, № 359.

⁷ „Діло”, 18 XII 1930, № 281.

⁸ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Dział Rękopisów, sygn. 15352/II. K. Hrabyk, *Z drugiej strony barykady*, т. III, с. 89.

⁹ І. Кедрин, *Життя-події-люди. Спомини і коментарі*, Нью-Йорк 1976, с. 202.

¹⁰ „Свобода”, 8 II 1031, № 5. „Sprawy Narodowościowe”, 1931, № 1, с. 99.

¹¹ „Sprawy Narodowościowe”, 1931, № 1, с. 92. Z. Poray Peleński, *Polityka UNDO w świetle autonomicznej deklaracji Centralnego Komitetu UNDO z dnia 7 maja 1938 r.*, Lwów 1938, с. 38.

¹² „Свобода”, 15 III 1931, № 10. „Sprawy Narodowościowe”, 1931, № 2-3, с. 269.

¹³ „Sprawy Narodowościowe”, 1931, № 2-3, с. 269.

¹⁴ Т. Hołówko, *Polsko – ukraińska uгода*, „Gazeta Polska”, 20 III 1931, № 78. A. Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej...*, с. 175-176. I. Werschler, *Z dziejów obozu belwederskiego*. Tadeusz Hołówko, *życie i działalność*, Warszawa 1964, с. 299-300.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Spraw Zagranicznych (далі: AAN MSZ), sygn. 2255, *Sprawa ukraińskiej ugody*, 1931, с. 1.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Т. Hołówko, *Polsko – ukraińska uгода*, „Gazeta Polska”, 20 III 1931, № 78.

¹⁹ Там само. I. Werschler, *Z dziejów obozu belwederskiego*. Tadeusz Hołówko ..., с. 310.

²⁰ Na froncie wyborezym, „Głos Drohobycko – Borysławsko – Samborsko – Stryjski”, 3 V 1931, № 11.

²¹ Комюніке УІР було надруковане в „Ділі” шойно 9 V 1931, № 101. „Sprawy Narodowościowe”, 1931, № 2-3, с. 272-273.

²² AAN, MSZ, sygn. 2255, *Pismo MSW do naczelnika Wydziału Karszo – Siedlewskiego pt. „Uгода polsko – ukraińska”*, 21 VIII 1931. „Wiek Nowy”, 3 V 1931, № 8964.

²³ AAN, MSW, sygn. 1039, *Komunikat Informacyjny z 21 V 1931*, № 25.

²⁴ Там само, *Komunikat Informacyjny*, № 27.

²⁵ Там само, MSZ, sygn. 2255, *Memoriał Wydziału Narodowościowego MSW w sprawie polityki narodowościowej w południowo – wschodnich województwach*, с. 12-13.

²⁶ Там само, MSW, sygn. 1039, *Komunikat Informacyjny z 18 VI 1931*, № 28.

²⁷ Там само, *Komunikat Informacyjny z 9 VII 1931*, № 37.

²⁸ Справи національно-територіальної автономії торкався також меморіал, що його на початку серпня 1931 року отримали депутати з Великобританії, Райс Дейвіс і Джемс Барра, які тоді перебували у Львові. УНДО погоджувалося на автономію, яка вводилася б етапами, у довший період. Там же, *Komunikat Informacyjny z 12 VIII 1931*, nr 43. 6 серпня 1931 року УІР висловилося за співпрацю з польською владою задля здійснення автономії. Л. Зашкільняк, *Генеza і наслідки українсько-польської нормалізації 1935 р.*, w: *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmiera, E. Wiszki, Toruń 1997, с. 446. R. Potocki, *Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930-1939*, Lublin 2003, с. 112 -113.

²⁹ AAN, MSW, sygn. 1039, *Komunikat Informacyjny z 25 VI 1931*, № 33.

³⁰ Там само, MSZ, sygn. 2255, Pismo naczelnika H. Suchenek – Sucheckiego w sprawie petycji dr Panejki do Ligi Narodów z 9 VII 1931 року, с. 2.

³¹ Там само, MSZ, sygn. 2265, Rozmowa naczelnika Raczyńskiego z naczelnikiem Sucheckim. Там само, MSW, sygn. 1039, Komunikat informacyjny z 30 IX 1931, № 56. Там же, Akta Artura Dobieckiego, sygn. 5. Nastroje i dążenia polityki ukraińskiej w okresie letnim 1931, с. 10. У середині 1931 року міністр внутрішніх справ Бронісла Перацький бачив потребу переговорів з УНДО. Л. Зашкільняк, Генеза і наслідки..., с. 445-446. R. Potocki, Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego..., с. 112 -113.

³² Niechaj mówią fakty, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, 11 IX 1931, № 251.

³³ Польська розвідка повідомляла, що Левицький сам пропонував переговори німецькому консулові в Кракові й урядові в Берліні. AAN, MSW, sygn. 1039, Komunikat Informacyjny z 8 X 1931, № 57.

³⁴ Більше про політику німецького уряду щодо українців у Польщі див.: W. Benecke, Polityka Gustawa Stresemana a mniejszość ukraińska w Rzeczypospolitej Polskiej (1922-1930), „Studia Historyczne”, 2002, № 2.

³⁵ „Свобода”, 20 IX 1931, nr 36.

³⁶ Там само, 28 VI 1931, nr 24.

³⁷ AAN, MSZ, sygn. 2347, Komunikat Informacyjny Wydziału Narodowościowego MSW z 19 VI 1931, № 29. A. Chojnowski, Koncepcje polityki narodowościowej ..., с. 177.

³⁸ Archiwum Państwowe w Lublinie. Akta Stanisława Łosia. sygn. V-1, Kwestia ukraińska przed 1939 r. List Ostapa Łuckiego z 4 I 1932.

³⁹ Там само.

⁴⁰ R. Potocki, Polityka państwa polskiego wobec..., с. 123-126. Л. Зашкільняк, Генеза і наслідки..., с. 448.

⁴¹ „Свобода”, 7 VI 1931, № 21.

⁴² AAN, MSW, sygn. 1039, Komunikat Informacyjny z 30 IX 1931, № 56 і з 9 X 1931, № 58. Дмитро Левицький хотів бути головою УНДО до Національного з'їзду.

⁴³ „Свобода”, 6 IX 1931, № 34. Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w Warszawie, Oddział II Sztabu Głównego, Ekspozytura 5, Lwów, sygn. 273, Zabójstwo ś.p. Tadeusza Hołówki. Poszukiwanie inicjatorów i sprawców zbrodni truskawickiej na podstawie wiadomości prasowych, 15 kwietnia 1932 roku.

УДК: 94(438)“1944”:323.26

**© Лариса Шваб
(м. Луцьк)**

ЕХО ВАРШАВСЬКОГО ПОВСТАННЯ. ЛЮДИ І ДОЛІ (1956 – 2000 роки)

Автор аналізує трансформацію уявлення польського суспільства на причини і результат Варшавського повстання; говорить про долі людей: керівників повстання, що загинули у в'язницях служби безпеки, солдатів Армії Крайової, політичні уподобання яких визначили їх місце у новій системі, і судді, котрим влада гарантувала успішне облаштування власного життя; надає вагомого значення оприлюдненню фактів про німецьку і радянську політику стосовно Польщі у роки Другої світової війни

Ключові слова: Друга світова війна, Варшавське повстання, «аківець».

Історіографія проблеми. Тема Варшавського повстання набула авторитетного звучання в польській історіографії у 90-х роках ХХ століття. На початку повстання оприявилось в людях і їх долях. Спогади учасників подій сформували правдивий образ повстання. Наукові праці виявили тонкі деталі німецької і радянської політики наприкінці війни. Перші з них вийшли друком вже у 80-х роках [5, с. 11]. Хоча у 80-х роках легше оговорювалися факти німецької політики у 1944 році, а ніж російської «участі» у повстанні. Політичні зміни у 90-х роках популяризували тему повстання. Історіографічний матеріал розширив тематику [7, 8, 9]. Польська історіографія двохтисячних років диспонувала великою чисельністю документів [3, 12, 14, 15], тому її результат – широкопанорамні, аналітичні праці про результати завершення Другої світової війни [2, 16]. Подією у науковому світі став вихід у 2003 році книжки Нормана Дейвіса «Повстання 44» [6]. Переклад на польську мову у 2004 році

здійснила Ельжбета Табаковська.

Метою дослідження є виявлення закономірностей історичної тягlosti через долі людей, котрим довелося втілити у життя політичні рішення своїх лідерів.

Предметом дослідження є долі польських громадян, учасників Варшавського повстання.

Наукова новизна доведена змістом дослідження.

Практичне застосування результатів дослідження. Стаття матиме застосування у навчальному процесі вузів, а також розрахована на широке наукове коло, зацікавлене в тематиці.

Дня 1 серпня 1944

Прем'єр – Головнокомандувачу

Ми спільно встановили термін початку боротьби за опанування столицею на день 1 серпня, год. 17.00. Боротьба розпочалася [1, с. 31].

Східноєвропейська історія ХХ століття має чіткі хронологічні межі – до і після 1956 року. Таємний реферат Хрущова пробудив надії на послаблення режиму: в Угорщині вибухнула революція, розчавлена радянськими танками, з набутим досвідом розрізнення радянських диктатур. Польща уникла найтрагічнішого угорського досвіду: керівництво партії в найкоротший строк обрало товариша «Веслава» – «переконаного комуніста і марксиста», як про нього говорив Сталін в роки війни – першим секретарем партії; мобілізувало військо на випадок радянської інтервенції; а Хрущов у варіанті з Польщею позадував. Владислав Гомулка повернувся на політичний Олімп на хвилі народного піднесення і в той момент не мало значення, що він не був ані лібералом, ані демократом. На «польській дорозі